

Het wonder van Liduina van

Hoe heilige botten nooit rust vinden

Op 14 april 1433 overleed na een ziekbed van achtendertig jaar in een geur van heiligheid Liduina in Schiedam. Ze werd begraven op het kerkhof van de Grote- of Sint Janskerk. Haar graf trok veel pelgrims, daarom werd er enkele jaren later een gedachteniskapel overheen gebouwd. Door de uitbreiding van de kerk aan het begin van de zestiende eeuw kwamen haar graf en de kapel in de kerk te liggen. De eeuwige rust waarnaar zij tijdens haar leven vurig had verlangd, was haar op die plek niet gegund. Wat maakt deze vrouw en haar cultus zo bijzonder?

Opnieuw begraven

De enige zekerheid in het menselijk bestaan is de dood. Hoe de dode herinnerd wordt, is aan de levenden. Iedere generatie schept haar eigen beeld van de geschiedenis, waardoor de waardering van een overleden persoon kan veranderen. In deze serie kijken we naar bekende personen die ook na hun overlijden de gemoederen bezighielden. Deze keer gaat het over de heilige Liduina van Schiedam (1380-1433).

Nico Lettinck is mediëvist en oud-lerarenopleider geschiedenis.

Liduina (ook wel Liedewij of Lidwina genoemd) schreef geschiedenis door op 2 februari 1395 tijdens het schaatsen met enkele vriendinnen in Schiedam een ongelukkige val op het ijs te maken. Zij brak daarbij een rib. Op die plek ontstond een wond die niet genas, maar steeds erger werd. Op het moment van haar noodlottige val was zij een gewoon burgermeisje van bijna vijftien jaar. Ze was de enige dochter in een gezin met nog acht broers. Vader was nachtwaker in de stad. Na haar val werd Liduina thuis zo goed mogelijk verzorgd door haar verwanten. Er kwamen artsen langs, maar die konden alleen maar constateren dat ze ongeneselijk ziek was. Van priester Johannes Pot leerde zij haar ziekte te accepteren als een goddelijke opdracht. Zij at en dronk nauwelijks meer. Terwijl haar lichamelijke toestand steeds verder verslechterde nam haar geesteskracht juist toe. Ze raakte regelmatig in extase, waarbij zij visioenen kreeg van de hemel, de hel en het vagevuur. Tijdens een van die momenten gebeurde er een wonder. Aan het uiteinde van haar bed zag zij een kruis verschijnen met daarop een levend kind dat vijf wonden had. Liduina beseftte dat dit Christus zelf was die aan haar verscheen. Toen hij het vertrek weer wilde verlaten, smeekte ze hem om een tastbare herinnering van zijn opmerkelijke verschijning achter te laten. Daarop veranderde het kind in een hostie met vijf bloeddruuppels. De aanwezige verzorgers konden hun ogen niet geloven en riepen pastoor Andries erbij. Ook hij was stomverbaasd. Liduina vroeg hem toen om haar deze hostie plechtig toe te dienen. Ze had al jaren

geen enkel voedsel binnen kunnen houden, maar de consumptie van deze hostie vormde geen enkel probleem. Hoewel haar lichaam steeds verder wegrotte, veroorzaakte dat geen stank, maar een aangename, zoete geur.

Haar situatie trok ook de aandacht van de stedelingen, die haar regelmatig opzochten. De giften die ze van hen kreeg, schonk zij aan de armen. In 1425 kreeg ze onaangenaam bezoek van vier soldaten uit het leger van Filips van Bourgondië. Zij namen de onverstoorbare vrouw niet serieus en mishandelden haar gruwelijk. Toen het stadsbestuur de daders wilde opsporen om hen te berechten, greep Liduina in, zeggende: 'Laat dat maar aan God over!' Korte tijd later kwamen de boosdoeners een voor een op een ellendige manier aan hun einde. Begin 1433 voelde Liduina haar einde naderen. Ze had eerder laten weten dat zij niet zou sterven, voordat de rozen volledig zouden bloeien. Toen zij in een visioen zag dat de rozenstruik volgroeid was, stuurde ze iedereen in haar kamer weg en stierf zij moederziel alleen op 14 april, de dinsdag na Pasen, veertienhonderd jaar na de dood en opstanding van Christus, haar grote voorbeeld. Direct verdwenen alle wonden op haar lichaam en verscheen er een stralend licht. Liduina is drieënvijftig jaar oud geworden.

De val van Liduina op het ijs in de winter van 1395. Ingekleurde houtsnede uit *Vita alme virginis Liidwine van Johannes Brugman*, 1498. Collectie Gemeentearchief Schiedam.

Schiedam

Living saint

Liduina werd al tijdens haar leven door geestelijken en leken bewonderd vanwege haar doorzettingsvermogen om het lot dat haar getroffen had onverstoorbaar te dragen. Ze werd gezien als een voorbeeld voor anderen, een heilige. Ze behoort daarmee tot de categorie die we tegenwoordig aanduiden als 'living saints', in tegenstelling tot de meeste heiligen, die pas na hun dood die erkenning kregen. We kennen de geschiedenis van Liduina goed, omdat er al kort na haar dood levensbeschrijvingen zijn gemaakt door auteurs die haar soms nog persoonlijk gekend hadden. Het waren geestelijken die elk op hun eigen manier het verhaal van Liduina ingepast hebben in het religieuze milieu waarin zij actief waren. De bekendsten daarvan zijn Thomas van Kempen (1380-1471) en pater Jan Brugman (1400-1473). De eerste behoorde tot het milieu van de moderne devoten. De tweede vertegenwoordigde de franciscaanse spiritualiteit. Hun geschriften hadden tot doel om Liduina officieel heilig te laten verklaren. Voor hen waren de wonderen en de hemelse visioenen dan ook belangrijker dan de 'historische feiten'.

Liduina werd al tijdens haar leven bewonderd vanwege haar doorzettingsvermogen om het lot dat haar getroffen had onverstoorbaar te dragen'

Bij de bestudering van heiligenlevens is het altijd een probleem om feit en fictie van elkaar te onderscheiden. Bij sommige heiligen kun je je zelfs afvragen of zij überhaupt wel bestaan hebben. Dat geldt vooral voor de vroegchristelijke heiligen. Maar hoe dichter wij onze eigen tijd naderen, des te makkelijker is het vast te stellen dat de desbetreffende persoon ook echt geleefd heeft en gedaan heeft wat hem of haar heilig maakt. Van Titus Brandsma (1881-1942) is bekend dat hij door de nazi's in Dachau omgebracht is. Mede op grond van zijn kritische houding tegenover de Duitse bezetters zal hij zeer binnenkort heilig verklaard worden. Op 25 november 2021 is er immers een wonder dat aan hem toegeschreven wordt door paus Franciscus erkend. In het 'geval Liduina' ligt de zaak wat gecompliceerder, omdat de eigentijdse biografen al snel het pad zijn ingeslagen om een aansprekende heilige te creëren. Niettemin bestaan er ook bronnen buiten deze hagiografische geschriften om, die haar bestaan en haar langdurige ziekbed aantonen. In 1421 (dus nog tijdens haar leven) heeft het stadsbestuur

van Schiedam in een oorkonde de belangrijkste gegevens van Liduina's opmerkelijke lijdensweg vastgelegd. De landsheer van dat moment, hertog Jan van Beieren (1374-1425), heeft dat nog eens schriftelijk bekrachtigd, nadat hij haar zelf opgezocht had. We hoeven er dus niet aan te twijfelen dat Liduina echt bestaan heeft en dat zij bijna haar hele leven lang ernstig ziek is geweest. En dat haar doorzettingsvermogen bij haar tijdgenoten indruk heeft gemaakt, zodat zij haar bovennatuurlijke gaven toedichtten.

Geen plaats voor heiligen

De Opstand tegen het heersende Spaanse bewind in de Nederlanden begon in 1568. In het kielzog daarvan werd de Grote- of Sint Janskerk in Schiedam al in 1572 door de protestanten overgenomen. In een hervormde kerk was geen plaats meer voor heiligen en hun cultus. Het graf van Liduina en de grafkapel werden dan ook grondig vernield. De plek van haar verering werd onherkenbaar gemaakt. Alleen de rode grafsteen heeft het geweld overleefd. Tot aan het eind van de zestiende eeuw bleven er heimelijk soms wat mensen komen die bij deze steen om genezing van hun bezetenheid of depressie kwamen bidden. ►

De heilige Liduina ontvangt een bloesemtak van haar engelbewaarder. Prent van Hieronymus Wierix, 1563. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

Heiligdomsvaart Maas-
tricht 2018 waarin de
relikschrijn van Liduina
wordt meegedragen.
Foto: Wikimedia Com-
mons.

Het lot van de relieken van Liduina werd in de zeventiende eeuw bepaald door de politieke ontwikkelingen. Tijdens de Opstand tekende zich geleidelijk een scheiding af tussen de noordelijke protestantse gewesten en de zuidelijke gebieden, die katholiek bleven. In 1598 benoemde koning Filips II zijn dochter Isabella tot landvoogdes van de Nederlanden. Een jaar later trad zij in het huwelijk met de streng katholieke Albrecht van Oostenrijk. Samen probeerden zij vanuit Brussel het aan de calvinisten verloren terrein terug te winnen. Omdat militaire successen uitbleven, concentreerden zij zich op het veiligstellen van het katholieke erfgoed. Een onderdeel van hun plan was het overbrengen van de relieken van enkele belangrijke heiligen naar het veilige zuiden. Die van Liduina behoorden daar ook toe.

‘Omdat Liduina op uiteenlopende plaatsen in de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden vereerd kon worden, bleef haar populariteit intact’

In 1615 was het zover. Onder leiding van de Antwerpse priester Gramaye en met steun van Willem, een omgekochte grafdelver, werd de plek waar Liduina begraven was omgespit, maar de rovers werden betrapt en de medeplichtige grafdelver gearresteerd. Een paar maanden later werd er een nieuwe poging gedaan, dit keer op aanwijzing van de nieuwe grafdelver, een zekere Judocus. Bij deze tweede poging werd een aantal botresten verzameld en meegenomen naar Brussel. De grafrovers gingen er zondermeer van uit dat zij de echte relieken van Liduina opgegraven hadden, maar uit het vervolg van dit verhaal zal blijken dat dit nog maar zeer de vraag is. Deze relieken werden in ieder geval in een triomftocht naar de hofkapel overgebracht en in een zilveren

relikschrijn geplaatst. Isabella en Albrecht waren zó dankbaar dat deze gevaarlijke onderneming geslaagd was, dat zij ‘de buit’ graag met anderen wilden delen. De botten werden vervolgens over minstens drie vrouwenkloosters verdeeld, in Bergen (Mons), bij Charleroi en in Brussel. Alleen de relieken die geschonken waren aan het klooster van de ongeschoeide karmelietessen in Brussel hebben de stormen van de Franse Revolutie overleefd. Maar ook de zusters karmelietessen hebben hun schenking niet alleen voor zichzelf willen houden. Bij diverse gelegenheden hebben zij – naar ik aanneem steeds kleinere – stukjes bot weer aan andere instellingen geschonken. In 1951 ontving paus Pius XII nog een stukje en in de jaren zeventig werd een groep Amerikaanse schaatsters nog verblijd met een aantal botsplinters. Indien men ooit nog eens het initiatief zou nemen Liduina opnieuw te begraven, wordt dat erg lastig.

Eindelijk erkenning

De verering van Liduina als heilige is weliswaar al tijdens haar leven begonnen, maar een officiële erkenning daarvan door Rome bleef uit. Dat veranderde tegen het einde van de negentiende eeuw. In het protestantse Nederland was de katholieke kerk lange tijd verboden, maar wel gedoogd. Dat veranderde in 1853 met het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie. Het katholieke volksdeel, aangevoerd door de bisschoppen, kroop uit zijn schulp. Men wilde weer zichtbaar worden in de samenleving. Er ontstond een ware *revival* van de katholieke cultuur, onder andere zichtbaar in de bouw van nieuwe, veelal neogotische, kerkgebouwen. In Schiedam sloot pastoor P.J. van Leeuwen aan bij de trend. Hij maakte een plan om Liduina weer terug te brengen naar Schiedam en haar eindelijk de status van officiële heilige te geven. Het lukte hem om in 1871 voor zijn parochie, de O.L.V. Visitatie, vier stukjes relik van Liduina los

te peuteren bij de immer vrijgeve karmelietessen in Brussel. Daarna werd de procedure voor heiligverklaring in gang gezet, wat op 14 maart 1890 eindelijk resultaat had. Op die dag voorzag Leo XIII de al eeuwen sluimerende verering van de heilige van zijn pauselijke goedkeuring. Liduina's sterfdag, 14 april, werd officieel aan de heiligenkalender toegevoegd.

Sindsdien heeft de aandacht voor Liduina in Schiedam en omstreken een flinke boost gekregen. In 1933 werd haar vijfde eeuwfeest groots gevierd. In 1947 werden bij archeologisch onderzoek in de Grote- of Sint Janskerk de botresten aangetroffen van een vrouw. Nader pathologisch onderzoek wees uit dat zij de sporen vertoonden van ziekten die ook aan Liduina toegeschreven werden. Waarschijnlijk betreft het hier de oorspronkelijke botresten van Liduina en behoren de in 1615 opgegraven en rijkelijk rondgedeelde relieken aan een andere persoon toe. De aanwezigheid van enkele relieken (uit de grafroof van 1615 dus) heeft niet kunnen verhinderen dat de O.L.V. Visitatiekerk in 1969 werd gesloopt. Deze relieken werden overgebracht naar de kerk aan de Singel, die sindsdien de kerk van de Heilige Liduina en O.L.V. Rozenkrans werd genoemd. Daar bevinden zich nu ook de in de 1947 opgegraven stoffelijke resten. In 1990, honderd jaar na Liduina's heiligverklaring, verhief paus Johannes Paulus II deze kerk tot basiliek.

Uit deze opsomming van het gezeul met de aan Liduina toegeschreven relieken blijkt in ieder geval dat de gelovigen de herinnering aan het voor-

beeldig lijden van Liduina niet los hebben willen laten. Maar ook haar autonome persoonlijkheid (ze trok zich van niemand iets aan) zal velen aangesproken hebben. Om de herinnering daaraan vast te houden hadden de mensen behoefte aan iets tastbaars in de vorm van een reliek. Dat die op vele plaatsen beschikbaar waren, tastte hun geloof niet aan, integendeel. Juist omdat Liduina op uiteenlopende plaatsen in de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden vereerd kon worden, bleef haar populariteit intact.

Nooit verdwenen

Het oorspronkelijke graf van Liduina is verdwenen. In de zuidbeuk van de Grote- of Sint Janskerk is alleen de plek gemarkeerd waar haar grafkapel ooit heeft gestaan. Aan de muur is de grafzerk opgehangen. We hebben gezien dat de stoffelijke resten her en der verspreid zijn. Van een herbegravenis in de letterlijke zin des woords is dus nooit sprake geweest. Maar wat aan de geschiedenis van Liduina opvalt, is dat haar naam en haar leven in lijdzaamheid eigenlijk nooit uit het collectieve geheugen verdwenen zijn. Door 'het gedoe' met de relieken blijft zij aandacht trekken. In de middeleeuwen werd zij bewonderd om haar onbaatzuchtige navolging van Christus in zijn leven en lijden ('imitatio Christi'), een speerpunt van de Moderne Devotie. Daarna kreeg zij steeds meer de rol van een beschermheilige tegen allerlei kwalen. Bij de toenemende verering van het heilig sacrament (de hostie) in de negentiende eeuw speelde haar verhaal een belangrijke rol in de regio.

In de moderne tijd (1980) heeft de uit Gouda afkomstige psychiater P.J. Stolk geprobeerd de geestesgesteldheid van Liduina te diagnosticeren. Zij leed volgens hem aan multiple sclerose en had aanleg voor 'hysterie'. Haar gebrek aan eetlust wordt door andere deskundigen aan anorexia nervosa toegeschreven. Tegenwoordig is zij onderdeel van de *city marketing* van Schiedam die op YouTube een filmpje heeft geplaatst. Volgens burgemeester Cor Lamers 'zet zij onze stad al eeuwenlang op de kaart, als symbool van kracht en hoop'. Zonder opnieuw begraven te hoeven worden, blijft Liduina dus een bron van inspiratie. ■

De Liduinabasiliek in Schiedam. Hier bevinden zich de relieken van deze heilige.

Verder lezen

A. van der Poest Clement, *Het graf van St. Liduina, 'die maghet van Scydam'* (Schiedam 1955).

Nico Lettinck, *Praten als Brugman. De wereld van een Nederlandse volksprediker aan het einde van de middeleeuwen* (Hilversum 1999).

Koen Goudriaan, 'Het Leven van Liduina en de Moderne Devotie', in: *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 6 (2003), 161-236.

Charles Caspers en Thomas van Kempen (vert. Rijcklof Hofman), *Een bovenaardse vrouw. Zes eeuwen verering van Liduina van Schiedam. Het leven van de heilige maagd Liduina* (Hilversum 2014).

■ YouTube: Vensters op Liduina (2021) (52.12 minuten).